

ТАРАНУШЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ

14-15 квітня 2023

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
СХІДНИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВО-МИСТЕЦЬКИЙ ЦЕНТР НАМ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ
ЛЬВІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ
ХАРКІВСЬКИЙ ХУДОЖНІЙ МУЗЕЙ

КАФЕДРА ТЕОРІЇ І ІСТОРІЇ МИСТЕЦТВ

ПЕРШІ ТАРАНУШЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ

Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції
14-15 квітня 2023

десятиліття поспіль. І лише агресивна війна, розв'язана РФ проти нашої держави в лютому 2022 року, призупинила його діяльність.

Утім, і за таких складних умов воєнного часу в Україні не слід забувати про важливу роль картону як матеріалу для живопису, в якому можна писати як розрідженою, так густою фарбою, використовуючи різні комбінації накладання фарбового шару як колонковими пензлями, так і мастихіном тощо.

Вячеслав ШУЛІКА

Viacheslav Shulika

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва
Харківської державної академії дизайну і мистецтв*

ІКОНОСТАС СЛОБОЖАНЩИНИ XVII – XVIII СТОЛІТТЯ: ДЕІСУСНИЙ ЯРУС

**THE ICONOSTASIS OF THE SLOBOZHANSKINA
17 – 18TH CENTURY: DEISUS TIER**

Деісусний ярус є головним ярусом іконостасу, саме з нього почалося формування вівтарної перегороди східнохристиянського храму. З XI ст. у візантійському (Пала д'Оро, Ватопедський епістилій), а з XIV ст. в українському іконостасі (ікони з Даляви та Тур'ї (НМЛ)) отримали поширення деісусні яруси, де образи подані на повний зріст. Українські деісусні яруси розвивалися в руслі грецької традиції (в центрі Христос на троні з Богоматір'ю та Іоанном Предтечею, по сторонам 12 апостолів), що було зафіксоване у 1666 р. ігуменом Феодосієм (Сафоновичем) (Київ), який саме так описав іконостас (деісусний ярус) в своєму «Викладі о церкві...». Слобожанський іконостас козацької доби розвивався в загальноукраїнському руслі, але мав свої особливості, до того ж в кожному з слобідських полків формувалася ще й власна традиція. Наявний архівний фотоматеріал та окремі ікони, що збереглися в храмах, приватних збірках та музеях України, певною мірою дозволяють реконструювати побудову та визначити особливості й типологію слобожанських деісусних ярусів відповідно приналежності до полкових утворень.

У XVII–XVIII ст. в слобідських полках отримали розповсюдження власні типи апостольських груп. В Сумському полку (утворений 1651–1659), деісусний ярус складався з 13 дощок, апостоли були зображені на окремих дошках. Найбільш ранньою пам'яткою є іконостас с. Бездрик (кін. XVII ст.), де апостоли розташовані в наступному порядку: південна сторона – Петро, Матфій, Марко, Андрій, Варфоломій, Хома; північна – Павло, Іоанн, Лука, Яків, Симон, Пилип. У перш. пол. XVIII ст. продовження цієї традиції підтверджує ікона Іоанна Богослова (фрагмент), яка була виявлена в с. Уланок

(колишня Суджанська сотня Сумського полку, зараз Курська обл. рф). У другий половині XVIII ст. ця традиція була продовжена в іконостасі Успенської церкви м. Межиріч (після 1775).

Харківський (утворений 1651–1659) та Ізюмський (відокремлений від Харківського полку у 1688 р.) полки мали тісні зв'язки, а Ізюмський полк протягом тривалого часу керувався Харківськими полковниками або їх родичами. В цих полках деісусний ярус іконостасів складався з 5 дощок, апостоли були зображені по троє. Найбільш ранньою пам'яткою є іконостас с. Дворічний Кут (бл. 1680), де зображення апостолів були розташовані: південна сторона – Павло, Лука, Іоанн, Яків, Симон, Пилип; північна: Петро, Марк, Матфій, Андрій, Варфоломій, Хома. У перш. пол. XVIII ст. про продовження традиції свідчать ікони з іконостасу с. Гомільша (1730-ті (?), втрачені), де з південної сторони були розташовані: Павло, Матфій, Лука; Яків, Фадей, Пилип; з північної: Петро, Іоанн, Марко; Андрій, Варфоломій, Хома. Продовженням цієї традиції у друг. пол. XVIII ст. є іконостас Ізюмського Преображенського собору (1765) та іконостас Воскресенської церкви Нової Водолаги (1780-ті (?), втрачений, походить із Миколаївського монастиря, м. Зміїв). В іконостасі Ізюмського собору апостоли були розташовані наступним чином: південна сторона – Петро, Іоанн, Марко; Варфоломій, Лука, Андрій; північна: Павло, Хома, Пилип, Іуда, Симон, Яків. Деісусний ярус був доповнений бічними іконами овальної форми, на одній з яких був зображений ангел (можливо символи Старого та Нового заповітів; ця деталь набуває розповсюдження в друг. пол. XVIII ст.). На жаль, склад апостольської групи в іконостасі з с. Н.Водолага по фото встановити неможливо, але видно, що іконостас має в деісусному ярусі всього 3 ікони замість 5. Неповний ряд ймовірно був обумовлений тим, що іконостас був зменшений після його перенесення у Воскресенську церкву з храму більшого розміру.

В перш. пол. XVIII ст. зростає варіативність іконографічного рішення іконостасів. Так, з'являється новий тип апостольського ряду, де апостоли зображені по двоє. Це перш за все стосується Ізюмського та Охтирського (утворений 1655–1658 рр.) полків, та зустрічається у друг. пол. XVIII ст. на теренах вже колишнього Сумського полку. Прикладами є іконостас із с. Водяне (Ізюмській п., втрачений, походить з Миколаївського монастиря, Зміїв), де з південної сторони були зображені: Павло та Іоанн, Марко та Андрій, Симон та Пилип; з північної: Петро та Матфій, Лука та Яків, Варфоломій та Хома). У друг. пол. XVIII ст. це рішення було продовжене в іконостасах с. Будки (після 1773, кол. Сумський п., втрачений) та с. Олешня (1771, кол. Охтирський п., втрачений), де на іконах, які фланкували центральний образ, були зображені окремо Петро та Павло, всі інші апостоли були зображені по двоє.

Наприкінці 30-х рр. XVIII ст. в слобожанських іконостасах (раніше ніж на інших українських землях) поступово порушується чітка структури ярусів, а деісусний ярус взагалі міг бути відсутнім. Першим слобожанським іконостасом, який взагалі не мав деісусного ярусу, стала вівтарна перегорода

Успенського собору м. Охтирка (1738). Замість деісусного ряду в цьому іконостасі був розміщений великоформатний празниковий ярус. Після цього можна спостерігати поступову втрату зацікавленості до деісусних ярусів в іконостасах різних полків, а наприкінці XVIII – початку XIX ст. деісусний ярус взагалі зникає зі слобожанських іконостасів.

Центральна ікона деісусних ярусів Слобожанських іконостасів у XVII ст. представлена іконографічними типами «Спас на Престолі» (ікона з Лебедину, Сумський п., Сумський обл. худ. музей), ікона з с. Борова (втрачена, Харківський п.) та «Спас великий архієрей» (іконостаси с. Бездрик та с. Дворічний Кут). Постаті Богоматері та Іоанна Предтечі зображені стоячими на повний зріст обабіч трону. В перш. пол. XVIII ст. фігури біля трону почали зображували стоячи на колінах. Такі зображення фланкують образ «Спаса Великого Архієрея» в іконостасах с. Водяне, Успенської та Преображенської церков в Межирічі. В друг. пол. XVIII ст. Христос на троні іноді зображений без фланкуючих постатей (Преображенський собор в Ізюмі, сл. Олешня).

У друг. пол. XVIII ст., після заміни деісусного яруса на празниковий в іконостасі Успенського собору м. Охтирка, в інших іконостасах Слобожанщини також почали використовувати в якості центрального образу ярусу ікону празника (с. Будки – «Воскресіння»; Нова Водолага – «Св. Трійця» (Новозавітна)).

Віра ЯРОВА

Vira Yarova

кандидатка мистецтвознавства,

головна зберігачка фондів

Обласного комунального підприємства

«Харківський художній музей»

ЛІНОГРАВІЮРА В КОЛЕКЦІЇ ХАРКІВСЬКОГО ХУДОЖДНЬОГО МУЗЕЮ

LINOCUT IN THE COLLECTION OF KHARKIV ART MUSEUM

Харківський художній музей володіє одним з найзначніших та найстаріших художніх зібрань України, в тому числі значною кількістю різноманітних за образотворчою мовою ліногравюр. Велика частка музейних аркушів досі залишаються малодослідженими, багато персоналій майстрів потребують уваги науковців.

До зібрання входять лінорити представників різних регіональних шкіл України, проте основну частину складають роботи, виконані харківськими авторами. Існуючий образотворчий матеріал дозволяє представити етапи становлення гравюри на лінолеумі: від появи техніки у місцевому художньому осередку (1910-ті роки) до сучасного часу; висвітлити зміни образотворчої